

آموزه‌های صلوات شعبانیه

محمد خطیبی کوشکک
پژوهشگر و نویسنده

چکیده

فراگیری معارف موجود در دعا‌های رسیده از پیشوایان بزرگ اسلام و عمل به آنان و ترویج آنان در جامعه اسلامی از رسالت‌های خطیر روحانیان فرهیخته است. از این رو به مناسبت ماه شعبان معظم بر آن شدیم با قَلت بضاعت، صلوات شعبانیه را که از دعا‌های معروف این ماه است مطالعه و بازخوانی کرده و ره توشه‌یی برای ارتقای معنوی خود از آن برداریم.

صلوات شعبانیه که امام علی بن الحسین زین العابدین (ع) آن را اِنشا کرده است و مستحب است در ماه شعبان هنگام ظهر و نیمه شب خوانده شود، حاوی معارف و تعالیم متعالی در زمینه شناخت پیامبر و اهل بیت است. در این مقاله در چهار بخش اهم آموزه‌های آن را تقدیم می‌کنیم: اهمیت صلوات، ویژگی‌های خاندان وحی، جایگاه ماه شعبان در سیره نبوی، نیاز خواهی‌ها.

کلیدواژه‌ها: دعا، صلوات، اهل بیت، ماه شعبان، نیاز خواهی

مقدمه

اهمیت دعا

دعا کلید عطا و وسیله قرب به خداوند است. دعا مخ عبادت، حیات روح و روح حیات است. دعا سبب رسوخ محبت الهی در دل و پاک‌کننده جان از آلودگی شواغل است. دعا

توشه سالکان حرم کبریای لایزال و تن پوش (شعار) عاشقان جمال، و دثار عارفان متعال است. دعانردبان عروج نفس ناطقه به اوج وحدت و ورود به ملکوت عزت است. دعا سگوی ارتقای انسان به مقام ولایت و رفرف بالا رفتن به مرتبت حُلّت است. دل با ذکر و دعا شکسته می شود و دل شکسته، ارزنده ترین کالای بازار هستی است و خدا در دل شکسته منزل می کند. در کوی ما شکسته دلی می خرنند و بس

بازار خود فروشی از آن سوی دیگر است

دل بی دعا بها (نورانیت) ندارد و دل بی بها، بها ندارد. «قل ما يعبؤا بكم ربى لولا دعاؤكم [فرقان، ۷۷]»، صادق آل محمد (ص) نیز فرمود: «عليكم بالدعاء فانكم لا تقربون بمثله»^۱

- اقسام دعا

دعاها را به دو دسته مأثور و غیر مأثور قسمت می کنند. دعای مأثور، برخلاف دعای غیر مأثور، دعایی است که از سوی پیغمبر (ص) و پیشوایان معصوم انشا و نقل شده باشد. خواندن دعای غیر مأثور خواه به انشای خود شخص یا دیگری جائز است و کسی از عالمان دینی آن را حرام ندانسته و منع نکرده اند.^۲

- منزلت معرفتی ادعیه

دعاهای مأثور نشان دهنده مقام علمی پیشوایان معصوم اند. لطائف ذوقی و شهودی، ظرائف شوقی و عرفانی و طرائف علمی و حکمی موجود در دعاها، در روایات حضور ندارند؛ زیرا مخاطب روایات، عامه مردم اند و پیشوایان معصوم به فراخور عقل و معرفت آنان سخن گفته اند، نه به اندازه عقل و فهم خویش، امام صادق (ع) می فرماید: «ما كَلَّمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْعِبَادَ بِكُنْهٍ عَقْلِهِ قَطُّ»؛ پیامبر هرگز با مردم به کنه عقل خود سخن نگفت. پیامبر اکرم (ص)، خود می فرماید: «إِنَّا مَعَاثِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرًا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ»^۳

در دعاها و مناجات ها مخاطب، محبوب حقیقی و معشوق واقعی است. از این رو آن چه در نهانخانه سر و نگارخانه عشق و بیت المعمور ادب معصومان بوده است، به زبان آورده اند و باکنه اندیشه و عقل خود با خداوند سبحان راز گویی و نیاز خواهی کرده اند.^۴

از دعاهای معروف ماه شعبان معظم، صلوات شعبانیه است که از سوی امام علی بن الحسین زین العابدین انشا شده و مطلوب است در ماه شعبان هنگام زوال و نیمه شب خوانده شود؛

چنانکه سیره امامان معصوم، عالمان ربّانی و مؤمنان چنین است. این دعای شریف حاوی معارف و آموزه‌های فراوانی است که اهم آنها در حد یک مقاله در چهار بخش تقدیم می‌گردد: اهمیت و منزلت صلوات، ویژگی‌های پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، جایگاه ماه شعبان در سیره عبادی نبی گرامی اسلام و نیاز خواهی.

۱. اهمیت و منزلت صلوات

صلوات بر محمد و آتش، آثار معنوی و درسهای آموزنده فراوانی برای زندگی سعادتمندانه دارد. مداومت بر ذکر صلوات به ما می‌آموزد که شیوه زندگی خود را با شیوه زندگی پیامبر اسلام و دودمان پاکش هماهنگ سازیم و در مسیر معصومان، یعنی راه راست و درست گام برداریم تا به رستگاری ابدی برسیم.

دوران عمر پربرکت امام سجاد (ع) که حجت معصوم الهی است، در زمانه‌ای واقع شد که غاصبان ولایت در صدد از میان برداشتن یاد و نام پیامبر و خاندانش بوده‌اند. چنانکه بر اساس دستورالعمل معاویه، علناً امیر مؤمنان را سب و لعن می‌کردند و او از اینکه نام مقدس پیامبر (ص) بر مأذنه‌ها بلند می‌شود اظهار خشم و نفرت می‌کرد. امویان تلاش کردند با تبلیغات علیه خاندان رسالت، از قداست آنان کاسته، آنان را هم سطح خود و دیگران قرار دهند. امام سجاد (ع) در یک نهضت بزرگ فرهنگی با استفاده از سلاح دعا توانست در چارچوب اظهار عبودیت و بندگی و مناجات با پروردگار با سیاست شوم اموی مبارزه کرده، اهل بیت عصمت و طهارت، که وارثان حقیقی پیامبر اسلام (ص) و حجت‌های الهی‌اند را به مردم معرفی کند. از این رو، حضرت در اکثر دعاها از جمله در صلوات شعبانیه، ترجیح بند صلوات را ذکر نموده تا یاد و نام پیامبر و خاندانش از خطر فراموشی و نابودی مصون بماند.

روایات و اخبار شیعه و سنی فوائد و آثار پرشماری را برای صلوات بر شمرده‌اند که تعدادی از مهم‌ترین آنها به اختصار تقدیم می‌گردد:

۱-۱. **تخلّق به اخلاق الهی.** پروردگار متعال در قرآن کریم خبر داده است که خود پیوسته بر پیامبر صلوات می‌فرستد: **إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ...** (احزاب: ۵۶). بنابراین، صلوات فرستادن بر پیامبر و خاندان او، تخلّق به خلق عظیم الهی و امتثال امر: **تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ** است که موجب دریافت فیض ربّانی و رسیدن به منازل کرامت جاودانی است.^۵

۲- ۱. اطاعت فرمان خدا. چنانکه گذشت آیه مبارکه پس از بیان عمل خداوند، به مؤمنان دستور می‌دهد: صَلُّوا عَلَيْهِ و سلموا تسليماً... اطاعت امر خداوند واجب است و باعث رستگاری و سعادت می‌گردد؛ چنانکه خداوند می‌فرماید: وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً (احزاب: ۷۱).

۳- ۱. دریافت صلوات و سلام الهی. پیامبر (ص) در حدیثی می‌فرماید: جبرئیل مرا ملاقات کرد و به من بشارت داد که حق تعالی می‌فرماید: هر کس بر تو صلوات بفرستد من بر او صلوات می‌فرستم و هر که بر تو سلام کند من به او سلام می‌کنم.^۶

۴- ۱. تشبیه به فرشتگان. بنا بر آیه ۵۶ سوره احزاب، فرشتگان پیوسته بر پیامبر (ص) صلوات می‌فرستند. مؤمنانی که بر پیامبر صلوات می‌فرستند، شباهتی به فرشتگان پیدا می‌کنند و بنا بر حکم: «مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ» فرستندگان صلوات در رحمتی که ملائک برخوردارند، شریک‌اند.

۵- ۱. صلوات و آمرزش خواهی فرشتگان. عبدالله بن عوف از رسول خدا (ص) نقل کرده است که جبرئیل به نزد من آمد و مرا بشارت داد که حق تعالی می‌فرماید: هر بنده‌ای که بر تو صلوات فرستد، هفتاد هزار ملک بر او صلوات می‌فرستند و هر که هفتاد هزار ملک بر او صلوات فرستند از اهل بهشت است.^۷

۶- ۱. روا شدن حاجت و خشنودی پروردگار. امام صادق (ع) از پیامبر روایت می‌کند که حضرت تش (ص) فرمود: صلوات شما بر من باعث روا شدن حاجت‌های شما است و خدا را از شما راضی می‌کند.^۸

۷- ۱. نزدیک شدن به پیامبر (ص). پیامبر اکرم (ص) فرمود: سزاوارترین مردم به من در روز قیامت آن کس است که در دار دنیا بر من بیشتر صلوات بفرستد.^۹ همو در سخن دیگر فرمود: نزدیکترین مردم به من در روز قیامت در هر موطن آن کس است که بر من در دنیا بیشتر صلوات فرستاده است.^{۱۰}

۸- ۱. شفاعت پیامبر (ص). پیامبر اکرم (ص) به امیر مؤمنان (ع) فرمود: یا علی هر کس هر روز یا هر شب بر من صلوات فرستد، شفاعت من برای وی واجب می‌شود، هر چند اهل گناه کبیره باشد.^{۱۱} در روایات اهل سنت نیز آمده است که رسول خدا در حجة الوداع فرمود: ...هر کس بر من صلوات فرستد من در روز قیامت شفیع او خواهم بود.^{۱۲}

۹- ۱. کفاره گناهان. روایات پرشماری به این ویژگی صلوات اشارت برده‌اند از جمله ابن بابویه (مرحوم صدوق) در کتب خود از حضرت امام رضا(ع) نقل کرده است: هر کس قادر نباشد کفاره گناهانش را به عمل آورد باید که بر محمد و آل محمد علیهم السلام صلوات بسیار فرستد؛ زیرا که صلوات گناهانش را می‌ریزد.^{۱۳}

پیشوای پرهیزکاران امام علی (ع) می‌فرماید: صلوات فرستادن بر پیغمبر(ص) در محو کردن گناهان، پر قدرت تر از آب در خاموش کردن آتش است. و سلام کردن بر آن حضرت، از بنده آزاد کردن در راه خدا افضل است و دوستی آن حضرت از شهید شدن در راه خدا یا از شمشیر زدن در راه خدا بهتر است.^{۱۴}

۱۰- ۱. دفع نفاق. ابن بابویه از حضرت صادق نقل کرده است که رسول خدا(ص) فرمود: آوازهای خود را در صلوات بر من بلند گردانید، زیرا آن، نفاق را از بین می‌برد.^{۱۵}

۱۱- ۱. عافیت. پیامبر اعظم(ص) فرمود: هر کس یک مرتبه بر من صلوات فرستد، حق تعالی، دری از عافیت بر وی می‌گشاید.^{۱۶}

در مجمع اللطائف از کتب عامه آمده است: زنی خدمت رسول خدا(ص) آمد و عرض کرد: فرزندی دارم که چشم و گوش و دست و پا ندارد. اینک به دارالشفای عنایت شما آمده‌ام. آن حضرت فرمود: برو صلوات بسیاری بر من بفرست که خیلی زود به مراد خود خواهی رسید. زن از همانجا شروع به ذکر صلوات کرد به هر قدمی که بر می‌داشت صلوات می‌فرستاد. چون به خانه آمد فرزندش را دید که باصحت و سلامتی نشسته است و تمام اعضایش سالم‌اند. از کثرت شادمانی با فرزند خود سخن نگفته به مسجد باز آمد و واقعه را برای پیامبر(ص) بیان کرد. آن حضرت و حاضران شادمان شدند. در این هنگام جبرئیل نازل شد و گفت: یا رسول الله حق تعالی تو را سلام رسانده می‌گوید: چنانکه امروز به برکت صلوات بر تو اعضای شکسته [این طفل] را به صلاح آوردم، فردا نیز به شفاعت تو شکسته‌های امت را اصلاح خواهم کرد.^{۱۷}

۱۲- ۱. مشاهده جایگاه بهشتی خود در دنیا. رسول خدا(ص) فرمود: هر کس هر روز بر

من هزار مرتبه صلوات بفرستد، نمیرد تا جای خود در بهشت را ببیند.^{۱۸}

۲. ویژگی‌های پیامبر اکرم و اهل بیت

امام زین العابدین در فرازهای نخست صلوات شعبانیه، برجسته‌ترین خصوصیات پیامبر و اهل بیت را به زیبایی بیان می‌کند که شرح اجمالی آنها در پی می‌آید.

۱- ۲. درخت نبوت (شجره النبوه). پیامبر که سرور انبیا و خاتم پیغمبران است، اصل و اساس نبوت و پیامبری است. چنانکه همه پیامبران نبوت خود را مشروط به پذیرش نبوت و ولایت وصی او دریافت کرده‌اند. بنا بر احتجاج امیر مؤمنان (ع) با مخالفان، پیامبر (ص) امام علی (ع) را نیز از شجره‌ای می‌داند که خود از آن است: ... قَالَ تَشَدُّتُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص): النَّاسُ مِنْ أَشْجَارٍ شَقِيٍّ وَأَنَا وَ أَنْتَ مِنْ شَجَرَةٍ وَاحِدَةٍ، غَيْرِي؟ قَالُوا: لَا...^{۱۹} از آنجا که امیر مؤمنان و فرزندان معصومش از نور واحدند، همه با شجره نبوی یکی هستند. بدین لحاظ امام چهارم، پیامبر و خاندانش را شجره نبوت معرفی می‌کند.

۲- ۲. خاستگاه رسالت (و موضع الرساله). مفسران و شارحان ادعیه دو معنا برای این جمله احتمال داده‌اند: الف. مراد این است که خاندان پیامبر (ص) مخزن علوم تمام انبیانند و تمام اسرار پیامبران نزد آنان است.

ب. منظور آن است که آنان قومی هستند که خداوند رسالت را در میان آنها به ودیعت نهاده است.^{۲۰}

امیر مؤمنان می‌فرماید: هر گاه بر رسول خدا (ص) در منزل او وارد می‌شدم، حضرت خانه را خلوت کرده و همسران خود را نیز از اتاق بیرون می‌کرد، به طوری که غیر از من و او کسی باقی نمی‌ماند. اما هر گاه به منزل ما می‌آمد فاطمه (س) و هیچ یک از فرزندانم را از اتاق بیرون نمی‌کرد.^{۲۱}

این سخن علوی به خوبی نشان می‌دهد که علی و همسر و فرزندانشان رازداران رسالت و خاستگاه نبوت‌اند.

امام باقر (ع) می‌فرماید: وَاللَّهِ إِنَّا لَحُرَّانُ اللَّهُ فِي سَائِهِ وَ أَرْضِهِ لَأَعْلَى ذَهَبٍ وَ لَا فِضَّةٍ إِلَّا عَلَيَّ عِلْمٌ؛ به خدا سوگند البته ما خزینه‌های خدا در آسمان و زمین او هستیم نه برای طلا و نه نقره مگر بر علم.

۵- ۲. خاندان وحی (و اهل بیت الوحی). امامان شیعه مهبط وحی هستند یا به دلیل آنکه وحی در خانه ایشان و بر جد بزرگوار ایشان نازل شده است و یا به خاطر آنکه فرشتگان با آنان سخن گفته‌اند و از امور غیبی برای آنان خبر آورده‌اند و در شب‌های قدر با مقدرات یک ساله جهان و انسان بر آنها نازل می‌شوند.

حکَم پسر عتیبه می‌گوید: زمانی که امام حسین (ع) قصد رفتن به سرزمین کربلا داشت، مردی در منزلگاه ثعلبیه او را ملاقات کرد. امام (ع) از او پرسید از کدام دیاری؟ گفت: اهل

کوفه‌ام. امام فرمود: **أَمَّا وَاللَّهِ يَا آخَا أَهْلِ كُوفَةَ لَوْ قَيْتُكَ بِالْمَدِينَةِ لَأُرَيْتَكَ أَثَرَ جَبْرِئِيلَ مِنْ دَارِنَا وَ نَزْوَلَهُ بِالْوَحْيِ عَلَى جَدِّي...**^{۲۲}

بدان به خدا قسم ای برادر کوفی، اگر در مدینه تورا می‌دیدم، حتماً اثر جبرئیل در خانه ما و نازل شدن او با وحی بر جدم را به تو نشان می‌دادم!

امام صادق (ع) نیز فرمود: **... فِي مَنَازِلِنَا يَنْزِلُ الْوَحْيُ وَمِنْ عِنْدِنَا خَرَجَ الْعِلْمُ.**^{۲۳}

وحی در خانه‌های ما نازل می‌شود و دانش از نزد ما صادر می‌شود.

۲ - ۶. **کشتی روان (الفلک الجاریه)**. در فراز دیگری از صلوات امام سجاد (ع) خاندان

پیامبر (ص) را چنین تعریف می‌کند: خداوند، بر محمد و خاندانش درود فرست. کشتی روان در دریاها عمیق، کسانی که با این سفینه نجات همراه می‌شوند در امان‌اند و هر کس که آن را رها کند غرق می‌شود. هر کس بر آنان پیشی گیرد، از دین خارج است. و هر کس از آنها عقب افتد از بین می‌رود. تنها، کسی که همراه و ملازم آنان است بدیشان ملحق می‌گردد.

این فراز از دعا یادآور حدیث شریف نبوی است که فرمود: **إِنَّمَا مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَسَفِينَةِ نُوحٍ مَن رَكِبَهَا نَجَّى وَ مَن تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ.**^{۲۴}

۷ - ۲. **پناهگاه مستحکم (الکھف الحصین)**. عرب فضای خالی ایجاد شده در کوه را اگر وسیع باشد کھف می‌نامد و اگر کوچک باشد، غار و منغور می‌گوید.

پیامبر و فرزندان معصوم او پناهگاه همه مخلوقات حتی پیامبران هستند. از این رو در این دعا و در زیارت جامعه کبیره از آنان به عنوان کھف یاد شده است.

مرحوم صدوق در امالی خود از معمر بن راشد روایت آورده است که از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: **یهودی نزد پیامبر (ص) آمد. در مقابل او ایستاد و با دقت به او می‌نگریست. حضرت فرمود: حاجت چیست؟ گفت: تو برتری یا موسی بن عمران که خدا با او سخن گفت و تورات و عصارا برایش فرستاد و دریا را برایش شکافت و با ابر بر او سایه انداخت؟**

پیامبر (ص) فرمود: **بر انسان نارواست که خود را ستاید و لکن می‌گویم پیامبران گذشته، وقتی دچار خطا و گرفتاری می‌شدند، خداوند را به واسطه ما می‌خواندند، چنان که آدم (ع) به هنگام توبه خود عرض کرد: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَمَّا غَفَرْتَ لِي وَ خَدَاوَنَدَاوِ رَا بَخْشُوْد. وَ نُوحِ (ع) چُون مِي خَوَاسْت سَوَار بَر كَشْتِي شُوْد وَ اَز غَرَق شَدْن مِي هِرَا سِيْد، چَنِين****

دعا کرد: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لِمَا أَخْيَبْتَنِي مِنَ الْعَرْقِ**. و خدا او را نجات داد. و هنگامی که ابراهیم (ع) را در آتش انداختند گفت: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لِمَا أَخْيَبْتَنِي مِنْهَا** و خداوند آتش را بر او سرد و سلامت گردانید. و موسی (ع) هنگامی که عصایش را انداخت و در دل خود احساس ترس کرد گفت: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لِمَا أَخْيَبْتَنِي**. پس از این دعا بود که خدا به او خطاب کرد که ای موسی! ترس، تو بر تر از دیگرانی. سپس پیامبر فرمود: **إِنَّ مُوسَى لَوِ ادْرَكَتْهُ فُؤَادٌ لَمْ يُؤْمِنْ بِي وَ بِنُبُوتِي مَا نَفَعَتْهُ إِيمَانُهُ شَيْئاً وَ لَا نَفَعَتْهُ النَّبُوءَةُ... وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي الْمَهْدِيِّ إِذَا خَرَجَ نَزَلَ عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ لِنَصْرَتِهِ فَقَدَّمَتْهُ وَصَلَّى خَلْفَهُ**.^{۲۵}

۸-۲. فریادرس بیچارگان (و غیاث المضطر المستکین). پیامبر و دودمان مطهرش خلفای پروردگار در میان بندگان اند. همانطور که خداوند بر اساس آیه شریفه: **أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَ يُكْشِفُ السُّوءَ** (نمل: ۶۲) اجابت کننده و دادرس بیچارگان است، ایشان نیز پناه و فریادرس بیچارگان زمینگیرند. تاریخ اسلام داستانهای فراوانی از مهربانی و فریادرسی این خانواده را به یاد دارد که بیان آنها از حوصله این نوشته بیرون است.

۹-۲. پناهگاه گریزندگان (و ملجأ الهاربين). آینه داران جمال و جلال الهی، پناهگاه گریزندگان هستند. قرآن مجید به مؤمنان دستور می دهد: **فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ...** (ذاریات، ۵۰) انسان از خود و لغزشهای خود می گریزد و در پی ملجأ و مأوی می رود. پیامبر رحمت و دودمانش پناهگاهی هستند که هر کس بخواهد از خود و گناهان خود بگریزد می تواند به آنان پناه آورد. چنانکه خداوند به پیامبرش می فرماید به مسلمانان بگو: **...وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِيماً** (نساء: ۶۴)؛ آنها هنگامی که به خود ستم کردند نزد تو بیایند و از خدا آمرزش بخواهند و پیامبر [نیز] بر ایشان طلب آمرزش کند، حتما خداوند را بسیار توبه پذیر و مهربان خواهند یافت.

۱۰-۲. دستاویز محکم برای وسیله جویان (عصمة المعتمدين). انسان در عالم طبیعت مانند کسی است که در قعر چاهی عمیق فرو افتاده است: **فَمِمَّ رَدَدْتَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ** (تین: ۵) هر کس که بخواهد از اسفل سافلین طبیعت نجات یابد و به عرش برین قرب الهی فرا رود باید به حبل متین و دستاویز محکمی چنگ اندازد در این فراز امام سجاد پیشوایان معصوم را محکم ترین دستاویز برای رهایی از حسیض طبیعت و عروج به مقام منبع انسانیت و سعادت جاودانی معرفی می کند.

۱۱- ۲. پاکان (الطیبین). رسول گرامی اسلام و جانشینان او بنا بر نص قرآن از همه پلیدی‌ها پاک و مبرایند. چنانکه خداوند در سوره احزاب خطاب به آنان فرمود: **إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً** (احزاب: ۳۳).

بنابر نظر مفسران بزرگ شیعه و سنی مراد از اهل بیت امام علی و فاطمه و فرزندان آنان‌اند. ۱۲- ۲. نیکان و بهترین‌ها (الابرار الاخیار). محمد و آل محمد (علیهم السلام) برترین مخلوقات خداوند و بهترین بندگان او هستند. آنان اساس خوبی و زیبایی هستند. قرآن مجید بارها از ابرار و مقامات و پادشاهای آنان سخن گفته است. تا آنجا که بر اساس آیه ۱۹۳ سوره آل عمران اولوالالباب (خردورزان) از خداوند می‌خواهند که پایان زندگی‌شان با ابرار باشد: و توفنا مع الابرار. ابرار جمع بزکسانی‌اند که روحی وسیع و همتی بلند و اعتقاد صحیح و اعمال نیک دارند.^{۲۶}

امام حسن مجتبی (ع) می‌فرماید: **كُلُّمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنْ قَوْلِهِ إِنَّ الْأَبْرَارَ فَوَاقِلَهُ مَا أَرَادَ بِهِ إِلَّا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَ فَاطِمَةَ وَ أَنَا وَ الْحُسَيْنَ**.^{۲۷}

هر وقت در کتاب خدای عزوجل سخن از ابرار است، به خدا قسم که اراده نشده با آن مگر علی فرزند ابوطالب و فاطمه و من و حسین [علیهم السلام].

بی‌شک خمسه طیبه، آن پنج نور مقدس از روشن‌ترین مصادیق ابرارند و اینان بهترین و برگزیده‌ترین بندگان خداوندند. بر اساس آیه شریفه ۷ سوره بینه: **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ**. در روایات فراوانی که شیعه و سنی در منابع معروف خود آورده‌اند، منظور از خیر البریه امیر مؤمنان و شیعیان او هستند. در مجمع البیان از ابن عباس نقل است که درباره «هم خیر البریه» گفته است: **نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ**.

جابر می‌گوید وقتی پیامبر (ص) این آیه را بر مسلمانان خواند از آن هنگام به بعد وقتی که علی (ع) نزد یاران پیامبر (ص) می‌آمد، همه می‌گفتند: بهترین مخلوق خدا بعد از رسول آمده است.^{۲۸}

۱۳- ۲. واجب بودن اطاعت و ولایت اهل بیت (الذین اوجبت حقوقهم و فرضت طاعتهم و ولایتهم). از آنجا که پیامبر و فرزندان حق بزرگ هدایت و ارشاد بر بشریت دارند خداوند رعایت حقوق آنها و اطاعت و ولایت آنها را واجب نموده است. قرآن مجید اطاعت پیامبر و اولوالامر را واجب دانسته، می‌فرماید: **أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ** (نساء: ۵۸)

در باره مودت و ولایت آنها نیز فرموده است: **قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ** (شوری: ۲۳).

۳. جایگاه ماه شعبان در سیره عبادی نبی گرامی اسلام

روایات، ماه شعبان را ماه پیامبر معرفی کرده‌اند. پیامبر اعظم (ص) تمام این ماه را روزه گرفته و آن را به ماه مبارک رمضان وصل می‌کرد و می‌فرمود: شعبان ماه من است. هر کس یک روز از ماه مرا روزه بدارد، بهشت او را واجب می‌شود.^{۲۹}

امام صادق (ع) روایت می‌کند: چون ماه شعبان داخل می‌شد، حضرت زین العابدین (ع) اصحاب خود را گرد آورده، بدانان می‌فرمود: ای یاران من، می‌دانید این ماه چه ماهی است؟ این ماه شعبان است و حضرت رسول (ص) می‌فرمود: شعبان ماه من است، پس روزه بدارید در این ماه برای محبت پیغمبر خود و برای تقرب به پروردگار خود. به حق آن خدایی که جان علی بن الحسین در دست اوست سوگند یاد می‌کنم که از پدرم حسین بن علی (ع) شنیدم که فرمود شنیدم از امیرالمؤمنین (ع) که هر کس شعبان را برای محبت خدا و تقرب نزد او روزه بدارد، خدا او را دوست می‌دارد و او را با کرامت در روز قیامت به خود نزدیک، و بهشت را برایش واجب می‌کند.^{۳۰}

در صلوات شعبانیه نیز امام (ع). از عظمت و شکوه شعبان و سیره عبادی پیامبر در آن چنین خبر می‌دهد: **هَذَا شَهْرُ نَبِيِّكَ، سَيِّدِ رُسُلِكَ شَعْبَانَ الَّذِي حَقَّقْتَهُ مِنْكَ بِالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ، الَّذِي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَدَأُ فِي صِيَامِهِ وَ قِيَامِهِ فِي لَيْلِيهِ وَ أَيَّامِهِ بِحُجُوعِ لَكَ فِي إِكْرَامِهِ وَ إِعْظَامِهِ إِلَى مَحَلِّ جَمَامِهِ...**

این ماه پیامبرت، آقای فرستادگانت، شعبان است که آن را با رحمت و رضوان آراسته‌ای؛ ماهی که پیامبر (ص) همواره و در همه سال شیوه‌اش بر آن بود که برای اکرام و تعظیم تو روزها و شب‌ها را تا پایان ماه به روزه و شب زنده داری می‌گذارند.

۴. نیاز خواهی (خواسته‌ها)

نیاز خواهی بخش مهمی از دعا و مناجات با خداوند است. امام سجاد (ع) در چند فراز پایانی صلوات شعبانیه خواسته‌هایی را از درگاه رحمت الهی طلب می‌کند:

۱-۴. احیا و آبادانی جان (و اعمر قلبی بطاعتک). قلب انسان که تمام حقیقت او است بر اثر عصیان و نافرمانی و آلودگی به گناهان در سراسیمه‌ی انحطاط قرار گرفته، در واقع دچار مرگ و ویرانی می‌گردد. امام چهارم (ع) در مناجات نخست خمس عشر (مناجات تائبین) در این باره چنین می‌نالد: ... و آمات قلبی عظیم جنایتی فاحیه بتو بۀ منک...^{۳۱}

جنایت بزرگ من، قلبم را میرانده است پس [ای خدا] با پذیرش توبه‌ام آن را زنده نما... تنها داروی حیاتبخش و آب حیات دل مرده، بازگشت به سوی پروردگار و گام نهادن در مسیر عبودیت و اطاعت آن حضرت است. از این رو اولین خواسته امام سجاد(ع) احیا و آبادانی قلب با اطاعت پروردگار است.

۲-۴. مصونیت از رسوایی (ولا تخزنی بمعصیتک). انسان فطر تا می‌کوشد در دنیا و آخرت نزد خداوند و بندگانش آبرومند و گرامی باشد. از این رو دائما مراقب است کاری نکند که باعث رسوایی و بی‌آبرویی وی گردد. امام سجاد تنها راه حفظ آبرو و مندی و مصونیت از رسوایی را دوری از معصیت دانسته، ملتزمانه از خداوند می‌خواهد به خاطر معصیت رسوایش نکند.

۳-۴. کمک به بینوایان (مواسات). تعالیم اسلامی یک سونگر و تک بعدی نیست آموزه‌های اسلامی علاوه بر توصیه مؤکد بر ارتباط با خدا، دستورالعمل‌های فراوانی برای ارتباط انسان با هموعان و مخلوقات دیگر دارد.

در روایات پر شماری امامان شیعه پیروان خود را به مواسات و همدردی با دیگران سفارش نموده‌اند و آنانی را که حس دیگر خواهی ندارند از شیعیان خود نمی‌شمارند. در واقع کمال شیعه‌گری در آن است که مؤمنان با هم مواسات داشته و در امور معیشتی یار و پشتیبان هم باشند.

امام حسن عسگری(ع) از پدران نقل کرده است که امیر مؤمنان(ع) به مردی یونانی که در خدمتش اسلام آورده بود چنین دستور داد:

تو را امر می‌کنم با برادرائی که همانند تو بر تصدیق محمد(ص) و تصدیق من و اطاعت او و من‌اند در آن چه خداوند به تو روزی فرموده و بر سایر برادرائت برتری داده، به مواسات رفتار کنی، نیازمندی آنان را برطرف کرده، در ماندگی و فقرشان را جبران نمایی و هر که از ایشان از نظر ایمان در مرتبه تو می‌باشد با او نسبت به خویش در مالت به تساوی رفتار کنی و هر که

از ایشان که در دین تو برتر است در مالت بر خویش مقدم داری تا خداوند این معنا را از تو بداند که دین، نزد تو بر مالت مقدم و اولیای او از اهل و عیالت گرمی ترند. ۳۲

در صلوات شعبانیه مسأله مواسات چنین مطرح شده است:

پروردگارا، مواسات با کسی را که روزی را بر او تنگ گرفته‌ای در حالیکه از فضل خود بر من گشایش داده‌ای و از عدالت خود بر من وسعت بخشیدی و مرا در سایه خود زندگانی بخشیدی، به من روزی فرما.

۴-۴. الگوگیری از پیامبر(ص) (اللهم فَأَعِنَّا عَلَى الْإِسْتِنَانِ بِسُنَّتِهِ فِيهِ). به تصریح قرآن مجید، پیامبر اسلام(ص) والاترین و زیباترین سرمشق و اسوه برای انسان است: **وَلَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ** (احزاب: ۲۱)

چنانکه گذشت، پیامبر در ماه شعبان برنامه عبادی و معنوی ویژه‌ای را مراعات می‌کرد. در فراز پایانی صلوات شعبانیه، سرور سجده‌کنندگان عالم متضرعانه از خداوند برای عمل به سیره پیامبر یاری می‌خواهد: «اللَّهُمَّ فَأَعِنَّا عَلَى الْإِسْتِنَانِ بِسُنَّتِهِ فِيهِ»؛ پروردگارا ما را بر الگوگیری از سنت پیامبرت در ماه شعبان یاری فرما.

۴-۵. شفاعت (و نیل الشفاعة لدية). بر اساس عقیده شیعه شفاعت از درهای رحمت الهی است که خداوند، خود، بر بندگانش گشوده است تا از این گذر آنان را ببخشاید و از نقایص بپیراید و شایسته کمال و رسیدن به بهشت جاودان کند. زینت عبادت‌کنندگان، پیروی از سیره پیامبر را عامل رسیدن به شفاعت دانسته و چنین از خدا می‌خواهد:

و نیل الشفاعة لدية؛ پروردگارا، ما را به شفاعت نزد او نایل گردان.

اللهم واجعله لي شفيعا مشفعا و طريقا اليك مهيبعا. پروردگارا، او را برای من شفیعی قرار ده که شفاعت من مقبول باشد و راهی به سوی قرار ده که روشن و هموار باشد.

۶-۶. تبعیت از پیامبری(ص) (واجعلني له متبعا). پیامبر اعظم فاتح بزرگترین قله کمالات انسانی است. او کسی است که با قدم عبودیت توانست به بالاترین مقامات انسانی از قبیل نبوت، معراج، دریافت وحی (نزول قرآن) دست یابد. برای رهپویان کمال انسانی و مشتاقان رسیدن به قله رفیع بندگی و تقرب به پروردگار یگانه مسیر و راه روشن و راهنمای نجاتبخش، پانهادن در راه پیامبر و تبعیت از آن حضرت است.

قرآن مجید مکرر مؤمنان را به اطاعت و متابعت از پیامبر (ص) دعوت نموده است

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ... وَإِنْ تَطِيعُوا تَهْتَدُوا... (نور: ۵۴)

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ... (آل عمران: ۳۱)

سرور آزادگان و مولای ساجدان در پایان دعا چنین با پروردگار خود نجوا می‌کند:
وَاجْعَلْنِي لَهُ مُتَّبِعًا حَتَّىٰ الْفَاكِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنِّي رَاضِيًا وَعَنْ ذُنُوبِي غَاضِيًا قَدْ أَوْجِبْتَ لِي مِنْكَ الرَّحْمَةَ وَالرِّضْوَانَ، وَانزَلْتَنِي دَارَ الْقَرَارِ وَمَحَلَّ الْإِخْيَارِ.

در این فقره از دعا حضرت با در خواست متابعت از پیامبر، از درگاه خداوند، به آثار و فوائد آن برای مؤمنان اشاره می‌کند:

۱. ملاقات خداوند در روز قیامت در حالیکه خداوند از او راضی است؛

۲. چشم پوشی از گناهان او؛

۳. واجب شدن رحمت و رضوان الهی برای بنده؛

۴. فرود آمدن در قرارگاه اصلی؛

۵. همنشینی بانیکان.

نتیجه

شناخت خداوند و اولیای او، از لوازم ایمان و مسلمانی است. و از موثق‌ترین منابع برای شناخت آن ذوات نورانی، می‌توان از دعاها و مناجات‌های این خاندان پاک و با عظمت نام برد. در دعاها، پیشوایان بزرگ ما به دور از هر گونه شائبه‌ای باکنه عقل خود سخن گفته و حقایقی را در معرفی خود و اسلام بر زبان آورده‌اند.

مطالعه ادعیه و مناجات‌ها و زیارات، علاوه بر نورانیت قلب، داعی و ذاکر و زائر را با بسیاری از معارف بنند الهی آشنا می‌سازد و درهایی از معرفت مقامات معصومین علیه السلام را بر روی آنان می‌گشاید. به ویژه در ماههای مبارک رمضان، رجب و شعبان، که زمان مخصوص دعا و زیارت است، باید از خدا توفیق خواندن ادعیه و مناجات‌های ائمه و زیارت آنان را بیشتر بخواهیم.

پی نوشتها:

۱. کافی، مرحوم کلینی، ج ۲، ص ۳۳۹؛ نور علی نور، علامه حسن زاده آملی، چاپ پنجم، ۱۳۷۶، ص ۳۱.
۲. نور علی نور، ص ۷۱.
۳. سفینه البحار، ج ۲، ص ۲۱۴.
۴. نور علی نور، ص ۳۱، باندکی تغییر.
۵. شرح و فضائل صلوات، احمدین محمد الحسینی اردکانی، چاپ اول (انتشارات میقات، ۱۳۷۶) ص ۷۷.
۶. جامع الاخبار (چاپ ۱۳۶۵ ق) فصل ۲۸، ص ۶۹؛ اصول کافی حدیث ۱۳۵۶.
۷. جمال الاسبوع، سیدین طاووس، ص ۲۴۲.
۸. مکارم الاخلاق (بیروت، ۱۳۹۲ ق) ص ۳۱۲.
۹. جامع الاخبار، فصل ۲۸، ص ۶۷.
۱۰. همان، روایت ۵.
۱۱. جلاء الافهام، ص ۶۰.
۱۲. جامع الاخبار، فصل ۲۸، روایت ۹.
۱۳. ثواب الاعمال (تهران، ۱۳۹۰ ق) ص ۱۸۵-۱۸۴.
۱۴. همان، ص ۱۹۰؛ اصول کافی، باب الصلاة علی النبی، روایت ۱۳.
۱۵. جامع الاخبار، فصل ۲۸ ص ۶۷.
۱۶. شرح و فضائل صلوات، ص ۱۰۳.
۱۷. همان، ص ۱۱۴.
۱۸. الاحتجاج علی اهل اللجاج، ج ۱، ص ۱۴۳.
۱۹. الاحتجاج علی اهل اللجاج، ج ۱، ص ۱۴۳.
۲۰. ر.ک: شرح الزيارة الجامعة الکبیره، احمد بن زین الدین احسانی؛ الانوار اللامعة سید عبدالله شبر.
۲۱. کافی، ج ۱، ص ۶۴.
۲۲. کافی، ج ۱، ص ۳۹۳.
۲۳. همان.
۲۴. بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۰۵.
۲۵. الامالی للصدوق، ص ۲۸۷؛ الاحتجاج، ج ۱، ص ۵۰؛ بحار، ج ۲۶، ص ۳۱۹.
۲۶. تفسیر نمونه، آیت الله مکارم و همکاران، ج ۴۶، ص ۲۷۹.
۲۷. نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۳۳، ح ۳۳.
۲۸. شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۳۶۲، نقل به معنا.
۲۹. مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی؛ اعمال ماه شعبان.
۳۰. همان.
۳۱. همان، مناجات خمس عشر.
۳۲. بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۲۲ نقل از اخلاق اقتصادی و سیاسی، پژوهشکده تحقیقات اسلامی سپاه، ص ۱۰۴.